

“Türk Dünyası’nda Yeni Dönem: Türk Devletleri Teşkilatı” Özel Sayısı Takdimi

Türk Dünyası, Türkiye ve Rıza

*“Mefkûresiz devletler, her an kopacak bir kıyameti
beklerler. Diriltici ve yaratıcı bir mefkûreye
malik olan her devlet layemuttur, ölmez”.*

Ziya GÖKALP

Bağımsızlık kazanmalarının üzerinden yaklaşık 30 sene geçen Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin geleceği ne olacak, nasıl bir politik zeminde uluslararası sistemde yer bulacaklar ve bu eylem dizinindeki Türkiye’nin rolü ne olacak? Öncelikle belirtmemiz gerekiyor ki, Türk Dünyası kavramını kullanırken tabi olarak son 30 yılı kastediyoruz, ancak sıraladığımız bu sorular çok daha geniş bir zaman dilimini kapsıyor. Bu konu için iki büyük ismin hemhal halini ve eylemlerini bir arada düşünmek önümüzü aydınlatacaktır: Türkistan’da bağımsızlık mücadeleleri veren Enver Paşa ile Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Anadolu’da yapmış oldukları itidalli ve realist uygulamalar... Birisi hem devletin kurucusu olarak hem de zamanın politik gelişmelerini anlamak açısından çok önemli yer tutarken diğeri de Türk Dünyası’na dair duygu mahiyetimizde mihenk olmuştur. Çünkü ikisinin de gönlünde yanan bir ateş olarak elbette Türkistan şiarı vardı.

Geçmişten günümüze mütemadiyen aktarılan bu şiarın gerçekleştirilmesi bir miras olarak Türkiye’ye devrolmuştur, ancak günümüz uluslararası sistemi geçmişteki yapısal dinamiklerinden oldukça farklılaşmıştır. Mevcut dünya düzenindeki anarşik yapının, öngörülemez ve belirsiz şartları devletler için tehditlerle birlikte fırsatlar da sunmaktadır. Türkiye; dost, düşman ve müttefik ayrımının tam olarak yapılamadığı günümüz dünya düzeninin bulanık geleceğinde ve kaygan zemininde, politikalarını ve uygun stratejilerini belki de hiç olmadığı kadar Türk Dünyası’na yöneltmelidir. Çünkü uluslararası sistemin büyük güçlerinin en önemli rekabet alanlarından biri olarak; Doğu Türkistan’dan başlayarak Batı Türkistan’ı içine alan ve Azerbaycan’dan Nahçıvan Koridoru ile Türkiye’ye

geçen ve nihayet Balkanlara ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanan Türk Dünyası jeopolitik bir gerçekliktir.

Türkiye'nin merkezde yer alacağı bu jeopolitik perspektifte, Türk Dünyası'nı üç haleli bir yapıda tasvir edebiliriz; birinci hale Oğuz kökenli Türklerdir. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi yapı içinde bulunmuş ve dünyanın geçtiği tüm sosyal ve felsefi değişimi beraberce yaşamış ve aynı duygu-düşünceyi içselleştirmiş bir topluluktur. Aynı zamanda bu topluluk bilimsel ve edebi literatür ile siyasi algı anlamında neredeyse aynı tepkiyle olayları yorumlama yeteneklerine sahiptir. Bağımsız Türk Cumhuriyeti Azerbaycan, Balkan, İran, Irak ve Suriye Türkleri bu anlamda hemen hemen aynılık gösterir. Bu siyasi davranış biçimi tesadüfi ya da yapay değil, kesintisiz bir tecrübe ile tarihsellik sunar ve ortak kimlik oluşturmada yeknesak bir tavır sergiler. Bu halenin içinde İslam olmuş halkalar da Cumhuriyetle birlikte Türklük dairesine kabul edilmiş; Türk devleti geçmişte olduğu gibi alttaki farklı boy, kabile ve toplulukları kendi içinde olabildiğince özgürlük alanı sağlamada hassas davranmıştır.

Türk Dünyası'nın çekirdek halelerinin ikincisi olan ve Kafkasya'nın kuzeyinden başlayarak Türkistan coğrafyasını ihata eden Kıpçak boyları ve devletleri günümüzde bağımsız Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan Türkmenistan) ve Afganistan, özerk statüde ise Tataristan, Başkurdistan, Yakutistan, Doğu Türkistan ile ifade edilebilir. Burada yaşayan Türk toplulukları sosyo-kültürel yaşam ve adetleriyle bunun içinde edebi miraslar da dâhil hemen hemen aynı referanslara sahiptir ve kalbi olarak birbirlerine sıkıca bağlıdır.

Türk Keneşi adının "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak değiştirilmesi Teşkilat'ın iç siyasi dinamiklerini ve birlik mefhumuna yükledikleri anlamı ortaya koymaktadır. Öyle ki bu ad değişikliği, Teşkilat'ın; üye devletlerin bir potada eritilmesi yoluyla teklik kazanılması değil, onların tek tek, eşit statüyle ortak amaçlar etrafında birlik olmasına yönelik şuurunu ifade etmektedir: Her birinin halkları Türk olan devletlerin teşkilatı. Türk kuşağının üçüncü ve son halesi aslında Kuzey Afrika'daki Osmanlı hinterlandında bulunan ülkeler ile başlayan Rusya ve Çin'le hatta Pakistan-Hindistan'daki devam eden bir alanı kapsamaktadır. Burada yaşayan Türk topluluk ve halklarının temel özelliği başka devletlerin içinde topluluk halinde yaşamalarıdır.

Bu üç halenin merkezindeki Türkiye'nin maceraperest ve romantik söylemlerin motive ettiği eylem biçiminden ziyade, ayakları yere basan, mevcut ve potansiyel güç unsurlarıyla uyumlu şekilde stratejilere yönelmesi ve bunu öncelikle kurumsal bir muhtevaya büründürmesi önemlidir. Bu bağlamda Türk Devletleri Teşkilatı'nın konumuz açısından önemi çok büyüktür. 3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Nahçıvan Anlaşması neticesinde kurulan Türk Keneşi ile ruhunu edinen “birlik”, 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da imzalanan anlaşma çerçevesinde Türk Devletleri Teşkilatı'nda vücut bulmuştur.

Siyasi alanda, Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerinin; devletlerin tek tek kendi dış ve güvenlik politikaları, bölgesel konular ile uluslararası sisteme sirayet eden hususlarda birbirlerini destekleyici ve ortak adımlar atması ya da en azından bunun beklenmesi, Teşkilat'ın hem sürdürülebilirliği hem de etkinliği bakımından elzemdir. Çünkü konu odaklı ittifak yapılanmalarında ve/veya olgunlaşmış çok uluslu örgütlerde bile ortak siyasi söylemin zayıflaması doğrudan hizipleşmenin önünü açarken, bu örgütün etki kapasitesini de zayıflatmaktadır.

Ekonomik alanda ise, Teşkilatın ve Türk dünyasının birlikte kazanacağı somut ve sistemli altyapıların oluşmaya başladığı görülüyor. Yayınlanan vizyon belgesinde, daha önce adımları atılan ve gelecekte kurulacak birçok ortaklık ifade edilirken; karşılıklı ticaret ve yatırımı kolaylaştırmak için gerekli önlemlerin alınması, üye devletlerin “Türk Yatırım Fonu'nun eşit sermaye katkısı ve eşit oy hakkı ilkesine dayanarak kurulması” gibi başlıklar ön plana çıkıyor. Bahsedilen programların "Ticareti Kolaylaştırma Strateji Belgesi" çerçevesinde yürütülmesi ve Türk Ticaret Evleri (TTE) ve Türk Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO) kurumları aracılığıyla faaliyet alanlarının geliştirilmesi bekleniyor.

Teşkilat'ın sağlam temeller üzerinde gelişerek geleceğe taşınması için belki de en önemli faaliyet alanı, “halklar arası iş birliği”dir. Üye devletler arası ilişkilerin toplumsal düzeyde de karşılık bulması ve ortak olan değerlerin bir paydada toplanmasının yegâne yolu birbirlerini tanımalarından geçiyor. Bu tanışlık, Teşkilat'ın hem devlet hem de millet düzeyinde çift yönlü inşasını sağlayabilir. Böylelikle de birliğin özünü bulacağı normun ortaya çıkacağı umut edilebilir.

Türkiye ve Üye devletler arasındaki ilişkilerin özü ve normu “rıza” diye isimlendirdiğimiz dış politik davranış tipi ile yani Türklere özgü diplomasiyle şekillenmelidir. Batıda bu tarz uluslararası ilişkiler biçimleri “kazan-kazan” mantığıyla faydacı ve fırsatçı durumu temsil etmektedir. Ancak bu model Türk irfan geleneğine göre insani değildir; Türk Medeniyetinde de böyle bir ilişki biçimi yoktur. Türk modelinin temelinde insan ve insanın idareden rızası gözetilmekte dış ilişkilerde de bu tavır adalet mefhumunun temelinde yükselmektedir. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında da dış politikanın temelinde rıza vardır ve bu gelenek devam etmektedir. Bağımsız Türk Cumhuriyetleri, Suriye, Irak, Afganistan, Doğu Türkistan, Balkanlar, Kafkasya, Ukrayna (Kırım) ve aklınıza gelebilecek her yerde adalet ve rıza bizim diplomamızın ana nüvesini oluşturur. Bu davranış tarihseldir ve büyük millet ve devlet olmanın kodlarını bize anlatır.

Bugün Türkiye, 1990'lardaki “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası” mottosunu gerçekleştirebilecek, söylemden eyleme geçebilecek durumda; daha güçlü ve daha kararlıdır. Bu durum Türkiye için hem stratejik bir tasavvur hem de millî bir sorumluluk alanı oluşturmaktadır ve üç hale içindeki 300 milyonun lokomotif çekim gücü Türkiye'dir.

Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL

Arş. Gör. Alperen Kürşad ZENGİN